УДК 81'243:378.147:159.929
DOI https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.77-1.24

О. Г. Галашова
старший викладач кафедри іноземних мов
Одеського національного економічного університету

З. А. Георгієвська
викладач кафедри іноземних мов
Одеського національного економічного університету

ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ЕКОНОМІКИ В ПРОЦЕСІ ПРОБЛЕМНОГО НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті розкрито поняття емоційного інтелекту, подано детальний аналіз наукових праць відомих зарубіжних та вітчизняних учених, що присвятили свої наукові розробки дослідженню цієї тематики. Автори розглядають емоційний інтелект як необхідний складник професійної компетентності майбутніх фахівців з економіки та досліджують методи розвитку емоційного інтелекту в студентів економічного університету на практичних заняттях з іноземної мови. Використовується власний досвід застосування методик проблемного навчання для розвитку свідомого співпереживання емоційному стану іншої людини без втрати відчуття походження цього переживання, або емпатії, яка, на думку авторів, є необхідним складником емоційного інтелекту, вміння слухати і чути співрозмовника, вироблення звички прислухатися до свого внутрішнього емоційного стану, що сприяє розвитку вміння розуміти свої емоції та причини їх виникнення і, як наслідок, емоції іншої людини і їх причини. Під час вирішення проблемних кейсів студенти набувають навичок усвідомлювати свої та чужі емоції і свідомо керувати своїм емоційним станом та емоційним станом іншої людини для ухвалення управлінських рішень, що є важливим складником професійної підготовки представника будь-якої економічної спеціальності. Виховне завдання викладача автори статті вбачають у тому, щоб учити студентів на прикладі кейсів, які розглядаються, відслідковувати свій емоційний стан та емоційний стан іншої людини та виробляти у студентів навички свідомого керування емоційним станом (як власним, так й іншої людини) задля пом'якшення ситуації, в якій емоції набувають певного рівня напруження, як-от конфлікт, та покращення емоційної атмосфери в колективі загалом. На думку авторів, застосування методів проблемного навчання дає значну кількість можливостей для набуття навичок емпатії, без якої емоційний інтелект не є можливим.

Ключові слова: *емоційний інтелект, емоція, емпатія, проблемне навчання, іноземна мова, комунікація, управління емоціями.*

Постановка проблеми. Професійна підготовка спеціалістів у навчальних закладах вищої освіти є все більш сфокусованою на формуванні комунікативних навичок та вмінь фахівців будь-якої сфери діяльності. Успішність усної та писемної комунікації зумовлює ефективність налагодження стосунків, що становить основу взаємовигідного вирішення визначених питань. Першою та головною реакцією співрозмовників на ідеї та поведінку партнерів зі спілкування є емоція як природний вияв власного світогляду та особистого ставлення до ситуації. Зовнішні та внутрішні емоції схвалення, згоди, ентузіазму сприятимуть успішності взаєморозуміння. Емоції незгоди, критицизму, незадоволення, які відбиваються на вербальній та невербальній комунікації, спричинюють бар'єри у спілкуванні, гальмують та часто блокують процес налагодження контактів. Отже, виникає необхідність усвідомленого й розумного ставлення до власних емоцій та емоцій співрозмовника. Здатність виявляти причини виникнення емоцій, уміння управляти емоціями та впливати на процес комунікації визначається як емоційний інтелект. Доцільність досліджень у сфері формування емоційного інтелекту фахівців із вищою освітою зумовлюється прагненням суспільства до збалансованих міжособистісних та професійних відносин та досягнення ефективних результатів на основі взаємоповаги та співробітництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наявність різних підходів до визначення емоційного інтелекту свідчить про багатогранність цього феномену.

Так, у дослідженнях Дж. Мейєра, П. Селовея поняття емоційного інтелекту розглянуто з точки зору усвідомлення змісту емоцій. Отже, емоційний інтелект – це тип соціального інтелекту, коли виявляється здатність контролювати, відслідковувати власні емоції та емоції інших людей, розрізняти їх і використовувати цю інформацію для спрямування

© Галашова О. Г., Георгієвська З. А., 2021

процесу мислення та управління діями [13, с. 433]. У моделі емоційного інтелекту, запропонованій Дж. Мейєром, П. Селовеєм, Д. Карузо, визначається низка компонентів, що акцентують здатність до пізнання та аналізу емоцій: 1) сприймати та визначати емоції; 2) викликати та контролювати певну емоцію; 3) інтерпретувати значення емоцій, аналізувати причини їх виникнення; 4) знижувати інтенсивність негативних емоцій, управляти емоціями та контролювати емоційні стани [12, с. 775].

Структура емоційного інтелекту Д. Гоулмена вирізняється поєднанням когнітивних здібностей, зазначених Дж. Мейєром, П. Селовеєм та Д. Карузо, з індивідуальними властивостями особистості: наполегливістю, здатністю входити в емоційні стани, що сприяють досягненню успіху. Важливими особистісними характеристиками, виокремленими Д. Гоулменом, є здатність вступати в міжособистісні відносини з іншими людьми, бути чутливим до їхніх емоцій [10, с. 31]. Отже, йдеться про емпатію, яка трактується як суб'єктивне сприйняття іншої людини, вміння поставити себе на її місце, проникнути в її внутрішній світ, зрозуміти її переживання, думки, почуття. [8, с. 100].

Як уважають Л.П. Журавльова та М.М. Шпак, емоційний інтелект є складним психічним утворенням, яке має і когнітивну, і емоційну, і особистісну природу, а емпатія є одним з основних механізмів розвитку емоційного інтелекту [4].

Значущість емпатії визначено також у дослідженні Ю.В. Бреус, де емоційний інтелект розглянуто залежно від психологічного здоров'я. Поняття емоційного здоров'я є прийняттям власних почуттів та почуттів іншої людини, зняттям заборон на вираження почуттів та визнанням права на почуття [2, с. 8–9]

М.М. Бикова розглядає емоційний інтелект лише у сукупності зі звичним нам рівнем IQ і вважає IQ і EQ невід'ємною частиною одне одного [3, с. 24]

Роль емоційного інтелекту в ухваленні управлінських рішень у системі менеджменту (за Л.І. Чернобай) доцільно розглянути з точки зору порівняння понять властивостей розуму та емоційної культури. На відміну від М.М. Бикової автор уважає, що часто EQ має більш вагомий вплив на результативність діяльності, успішність і досягнення поставленої мети, ніж IQ. За висновком Л.І. Чернобай, не завжди можна ототожнювати поняття «розумний» та «успішний» [9, с. 229].

Наукові доробки зарубіжних і вітчизняних дослідників дозволяють дійти такого висновку: незважаючи на певні розбіжності у підходах до визначення емоційного інтелекту, всі вчені визначають необхідність усвідомленого аналізу емоцій та управління емоційними станами як запоруку успішності у сфері стосунків та професійного розвитку.

Специфіка повсякденних особистих та професійних ситуацій указує на дієвість емоційного інтелекту в різноманітних умовах людської діяльності.

За висновком Дж. Сегал, М. Сміт, Л. Робінсон, Дж. Шубін, емоційний інтелект впливає на результати в школі чи на роботі (може допомогти вам керувати та мотивувати інших), фізичне здоров'я (може допомогти знімати стрес), психічне здоров'я (допомагає запобігати депресії), стосунки (ви краще можете висловити свої почуття та зрозуміти, як відрізнити друга від ворога, виміряти інтерес до вас іншої людини, збалансувати свою нервову систему за допомогою соціальної взаємодії) [14].

Отже, аспект впливовості спонукає до пошуку шляхів формування та розвитку емоційного інтелекту в представників різних вікових груп та професій.

Необхідність розвитку емоційного інтелекту студентів-психологів (за Г.А. Кошонько) зумовлена тим, що у фахівця має бути добре розвинена здатність до рефлексії як результату здатності розуміти власні емоції в процесі професійної діяльності, виявляти внутрішньоособистісні та міжособистісні суперечності, шукати шляхи їх усунення, вибудовувати концепції професійного розвитку та стратегії її реалізації [6, с. 348]

Емоційний інтелект, на думку І.Ф. Андрійко, можна і потрібно розвивати у процесі навчання, при цьому навчання іноземної мови набуває особливого значення. Так, нас зацікавив метод «шести капелюхів», який допомагає розвивати здатність студентів до асоціативного мислення іноземною мовою, вчить їх більш ефективно керувати своїми думками і почуттями, що сприяє розвитку емпатії, яка є основним складником емоційного інтелекту [1, с. 112]

Спонукання студентів до діалогічного іншомовного мовлення, як зазначено О.В. Іщенко, привчає їх не лише ураховувати граматичні та стилістичні особливості мови, а й досягати загальних комунікативних цілей, учитися спілкуванню через розуміння власних емоцій та емоцій інших людей, формує вміння «дозувати» ці емоції через вияв емоційного інтелекту, що передбачає емпатію та емоційну саморегуляцію [5, с. 85].

Ми поділяємо точки зору І.Ф Андрійко і О.В. Іщенко щодо ефективності використання інтерактивних технологій навчання іноземної мови для формування емоційного інтелекту студентів. Уважаємо, що специфіка предмета «Іноземна мова», яка передбачає засвоєння студентами правил і норм іншої мови і водночас дає уявлення про менталітет і культуру народу, мову якого вивчають, визначає особливі психоемоційні можливості до розвитку емпатії та усвідомлення емоцій співрозмовника.

Утім зауважимо, що (за результатами наших досліджень) проблема формування емоційного

інтелекту під час навчання іноземної мови здобувачів вищої освіти ще перебуває в стані розвитку. Це стосується й професійної підготовки майбутніх фахівців з економіки.

Варто зазначити, що характерною особливістю професійної діяльності у сфері економіки є діяльність в умовах складності зовнішнього середовища ділового підприємства, пов'язана з тиском урядових постанов, що досить часто змінюються, необхідністю перегляду договорів із партнерами, непередбаченою поведінкою споживачів та викликами конкурентів. Успішність діяльності компанії за таких умов залежить від стресостійкості управління та штату компанії, здатності працівників до проведення досліджень, складання вигідних угод із національними та зарубіжними партнерами. Отже, опанування іноземної мови та емоційний інтелект можна розглянути як взаємопов'язані властивості майбутніх фахівців з економіки. Ці висновки дозволяють визначити мету нашого дослідження.

Мета статті – проаналізувати можливості формування емоційного інтелекту студентів у процесі застосування методик проблемного навчання іноземної мови.

Виклад основного матеріалу. Проблемне навчання визначається як форма навчання, під час якої процес пізнання тих, хто навчається, наближається до пошукової, дослідницької діяльності [11, с. 1], тому важливо організувати такі педагогічні умови, щоб під час навчання студенти максимально відчували специфіку майбутньої професійної діяльності. Необхідно визначити низку завдань та використовувати методи, що спонукають до вирішення проблем міжособистісних стосунків, проведення переговорів, розв'язання конфліктів. Такими методами проблемного навчання, як відомо, є круглий стіл, рольова гра, метод проектів, розв'язання кейсу, дискусія. Під час виконання конкретного практичного навчального завдання студенти відчувають виклик конкретної професійно спрямованої ситуації, вчаться виявляти особистісні властивості, як-от критичне мислення, уміння працювати в команді, емоційний інтелект.

Розглянемо деякі аспекти формування емоційного інтелекту на заняттях з іноземної мови в Одеському національному економічному університеті. На заняттях ми активно впроваджуємо метод кейсів. Під кейсами мається на увазі розгляд певної ситуації професійного характеру з використанням економічного та психологічного складників. Студентам пропонується вивчити попередню інформацію про компанію та ситуацію, яка розглядається, подану іноземною мовою. Після детального вивчення попередньої інформації викладач ініціює дискусію з метою обговорення цієї ситуації і пошуку можливих способів її вирішення. Як свідчить наш досвід, на етапі вивчення попередньої інформації студенти виявляють низький ступінь зацікавленості, а ентузіазм на цьому етапі іноді повністю відсутній. Але під час ініціювання дискусії інтерес зростає, з'являється бажання висловити власну думку щодо поданої в кейсі ситуації. Вимога зробити це іноземною мовою змушує активно використовувати професійну лексику, що вивчається у цьому розділі, активує вміння грамотно будувати речення іноземною мовою, використовувати потрібні граматичні конструкції та кліше, притаманні темі, що вивчається.

Як експеримент викладач ставить свідомо провокаційні питання, метою яких є виклик емоційної реакції студентів. Після таких запитань дискусія активізується, значно збільшується зацікавленість та бажання висловитися. Іноді спостерігаються навіть випадки особистих суперечок між студентами. Так, під час вивчення кейсу з теми «Building relationship» у групі 3 курсу спеціальності «Міжнародна економіка» виникло емоційне напруження (навіть суперечки) між студентами щодо причин відмови менеджера-чоловіка співробітнику-жінці в посаді. Думки розділилися приблизно порівну між учасниками обговорювання. Заслуговує на увагу той факт, що точки зору поділилися за гендерною ознакою, тобто жіноча половина групи підтримувала співробітника-жінку, висловлюючи припущення про особисті причини менеджера для відмови, студентки припускали дискримінацію за гендерною ознакою або можливу відмову жінки у романтичних стосунках цьому менеджеру, тоді як чоловіча частина групи була на боці менеджера, не вбачаючи в діях менеджера гендерного складника, щодо чого висловлювались припущення про некомпетентність жінки або, можливо, менеджер мав на увазі іншу кандидатуру на цю посаду. Під час обговорювання спостерігалися зауваження з обох боків, які згодом почали носити персональний характер, що свідчить про те, що молоді люди, перебуваючи у стані емоційного підйому або напруження, не могли аналізувати свій емоційний стан та емоції інших учасників дискусії. У цій ситуації викладач, розуміючи невпевнений емоційний стан студентів, визнав за необхідне запропонувати студентам висловити свої думки письмово у вигляді есе, в якому вони мали змогу обґрунтувати свою точку зору та навести аргументи «за» і «проти». Це дало можливості юнакам та дівчатам прислухатися до свого внутрішнього стану, проаналізувати власні почуття та почуття інших студентів і знайти причини їх виникнення. Після цього студенти зачитували свої есе, ділилися своїми думками, завдяки чому вчилися чути опонента, прислухатися до його аргументів, розуміти його емоційний стан. Такий прийом сприяє розвитку одного з основних складників емоційного інтелекту – емпатії, коли студенти набувають звички признавати право на існування іншої точки зору, яка може не збігатися з їхньою, розуміти іншу людину та її емоційний стан, тобто

розуміти свої емоції та знаходити шляхи усвідомленого управління своїми та чужими емоціями, направляючи їх у позитивне русло.

Виходячи з вищеописаного конкретного прикладу, ми можемо дійти висновку, що емоційний інтелект є важливим складником у будь-якій професії, особливо якщо вона пов'язана з роботою з іншими людьми. Отож, уміння розуміти свій емоційний стан та іншої людини, а також певні навички управління своїм емоційним станом та емоціями інших людей у проблемній ситуації допомагають зберегти продуктивність у компанії, а також підтримувати доброзичливі відносини у колективі, що є вкрай важливим для, наприклад, менеджерів як представників керівництва на будь-якому рівні. З іншого боку, емоційний складник під час навчання значно підвищує особисту зацікавленість здобувачів вищої освіти, що сприяє зосередженню на висловлюваній думці в більшому ступені, ніж на аналізуванні побудування фрази, чим переводить звичку грамотно будувати речення на рівень підсвідомості, що сприяє розвитку навичок вільного говоріння іноземною мовою.

Висновки і пропозиції. Отже, наш практичний досвід підтверджує ефективність формування емоційного інтелекту студентів у процесі навчання іноземної мови. І завдання викладача, на нашу думку, полягає у тому, щоб не тільки самому розуміти емоційний стан студентів та керувати емоціями під час використання на заняттях методу проблемного навчання, а і вчити студентів самостійно усвідомлювати свої емоції і емоційний стан інших людей, цілеспрямовано коригувати емоційні стани, перероблюючи енергію емоцій у позитивне русло, підвищуючи свої професійні якості та доброзичливу атмосферу навколо себе загалом.

Напрямом подальших розвідок можна визначити дослідження розвитку емоційного інтелекту студентів у процесі співпраці в «малих групах» співробітництва.

Список використаної літератури:

1. Андрійко І.Ф. Розвиток емоційного інтелекту на заняттях з іноземної мови // *Інновації в освіті: сучасні підходи до професійного розвитку вчителів іноземних мов*: матеріали VII Міжн. наук.-практ. конференції, м. Ніжин (27–28 вересня 2019 р.). Ніжин : Видавець ПП Лисенко М.М., 2019. С. 110–112. URL: http:/lib.ndu.edu.ua/dspace/handle/123456789/1199.
2. Бреус Ю. Эмоциональный интеллект как личностный ресурс профессионального становления представителей социономических профессий. *SOCIETY, INTEGRATION, EDUCATION*. Proceedings of the International Scientifical Conference. Rezekne, 2014. V. I. p. 65–74
3. Бикова М.М. Розвиток емоційної культури особистості в процесі самовизначення. Актуальні проблеми управління якістю освіти: теорія, історія, інноваційні технології : монографія / за загальною редакцією професора А.А. Сбруєвої. С. 27. URL: https://www.empatia.pro/emotsijnyj-intelekt-i-shlyahy-jogo-rozvy/
4. Журавльова Л.П., Шпак М.М. Емпатія як психологічний механізм розвитку міжособистісного емоційного інтелекту. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, III(25), Issue: 49, 2015 URL: http://eprints.zu.edu.ua›file
5. Іщенко О.В. Діалогічне мовлення як засіб розвитку емоційного інтелекту при вивченні іноземних мов у вищих навчальних закладах. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологія».* Острог Вид-во НаУОА, 2018. Вип. 2(70), червень. С. 84–86.
6. Кошонько Г.А. Розвиток емоційного інтелекту студентів-психологів. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Сер.: Педагогічні та психологічні науки.* 2013. № 4. С. 341–350. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnapv_ppn_2013_4_36.
7. Наконечна О.В. Структура емоційного інтелекту соціальних педагогів та соціальних працівників. *Молодий вчений*. 2017. № 6 (46). С. 260–263.
8. Психологічний словник / авт.-уклад. В.В. Синявський, О.П. Сергєєнкова; за ред. Н.А. Побірченко. 2007. 336 с. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/5980/3/O_Serhieienkova_IL.pdf
9. Чернобай Л.І., Широн Ю.О. Емоційний інтелект в системі менеджменту. *Бізнес-Інформ, фахове видання. Категорія Б БІЗНЕСІНФОРМ* № 5. 2019. с. 229
10. Гоулмен. Д. Эмоциональное лидерство: искусство управления людьми на основе ЭИ / Пер.с англ. Д. Гоулмен, Р. Бояцис, Э. Макки. Москва : Альпина Бизнес Букс, 2005.301с.
11. Характеристика основных активных методов обучения. URL: http://www.zelgo.ru/mpibos-527-1.html
12. Mayer J. D., Di Paolo M., Salovey P. Perceiving affective content in ambiguous visual stimuli : a component of emotional intelligence. *Journal of Personality Assessment*. 1990. Vol. 54. No. 3,4. Pp. 772–781.DOI: https://doi.org/10.1080/00223891.1990.9674037
13. Mayer J. D., Salovey P. The intelligence of emotional intelligence. *Intelligence*. 1993. Vol. 17 (4). Pp. 433–442. DOI: https://doi.org/10.1016/0160-2896(93)90010-3
14. Segal J., Smith M., Robinson L., Shubin J. . Improving Emotional Intelligence (EQ) DOI: https://www.helpguide.org/articles/mental-health/emotional-intelligence-eq.htm

Halashova O., Heorhievska Z. Formation of emotional intelligence of future experts in economics in the process of problem - based foreign language learning

The article reveals the concept of emotional intelligence, presents a detailed analysis of scientific works of famous foreign and Ukrainian scientists who have dedicated their research to the study of the topic. The authors of the article share the point of view of such well-known foreign experts on emotional intelligence as J. Meyer, P. Seloway, D. Caruso, D. Goleman, and the opinion of the authors of the article coincides with the point of view of such domestic experts on emotional intelligence as I.F. Andriyko, O.V. Ishchenko and others. The authors consider emotional intelligence as a necessary component of professional competence of future economists and explore methods of developing emotional intelligence in students of the University of Economics in practical foreign language classes. The authors' own experience of applying problem-based learning techniques is used to develop in students skills of conscious compassion for the emotional state of another person without losing a sense of origin of this experience, or empathy, making a habit to listen and hear the interlocutor, listen to their inner emotional state, which in turn promotes the development of the ability to understand their emotions and the reasons for their occurrence, and, as a consequence, the emotions of another person and their causes. When solving problem cases, students acquire the skills to be aware of their own and others' emotions, understand the emotional state of another person, and consciously manage the emotional state for making management decisions, which is an important component of professional training of any economic specialty. The authors of the article see the teacher's educational task in teaching students to monitor their emotional state and the emotional state of another person on the example of the cases under consideration, and to develop students' skills of conscious management of emotional state, both their own and another person's emotions. in order to alleviate the situation in which emotions acquire a certain level of tension, such as conflict, and improve the emotional atmosphere in the team as a whole. According to the authors, the use of problem-based learning methods provides a significant number of opportunities to acquire empathy skills, without which emotional intelligence is impossible.

Key words: *emotional intelligence, emotion, empathy, problem-based learning, foreign language, communication, emotion management.*